

Anarşist Komünist Ekonominin Pratiği

Scott Nappalos

2012

İçindekiler

Özgürlükçü Komünizm, Mücadele Eden Sınıfların Özlemi	3
Özgürlükçü Komünist Toplum	6
Ücret Sisteminin Eleştirisi	7
Komünizme Doğru	8
Yaşanan Özgürlükçü Komünizm	8

Özgürlükçü Komünizm, Mücadele Eden Sınıfların Özlemi

Sınıf ilişkileri günümüz toplumlarının çekirdeğini oluşturur. Birbirine kenetlenmiş, kapitalist-devlet güç ilişkileri ağır toplumlarda her seviyede bulunur ve sınıf sömürüsüyle yeniden üretilir. Sınıf sömürüsünün ortadan kaldırılması, gelecekteki herhangi bir toplumcu ekonominin temelini oluşturur. Bu tür bir ekonomi ile birlikte herkes ve her toplum kendi kendine, kapasitesinin tümünü geliştirebilecektir. Sınıf, bütün özgürlük ve bağımsızlık mücadelelerinde insanlık olarak olanaklarımızı geliştirmemizi engellemiştir. Sınıf, karşı-devrimlerin temelini hazırlamış ve daha da tehlikelisi, eski aktörler, yani kapitalistler kaçıp ortadan kaybolduklarında bile kapitalizmin sınıf ilişkilerini yeniden üretmesini sağlamıştır. Yeni sınıflar yükselip eskilerinin yerini alırlar. Böylelikle sınıfın tümüyle yok edilmemesi, özellikle eski Sovyet ülkelerinde ve çeşitli ulusal kurtuluş mücadelelerinde insanlığın en kötü trajedilerine yol açmıştır.

Sınıf sömürüsünü yok etmeye çalışan herhangi bir insan grubu bir problemle karşılaşır: Başka bir ekonomik faaliyet biçimi nasıl mümkün olabilir? Bunun basit bir cevabı kapitalizmin ezelden beri var olmadığıdır. Kapitalizm, birkaç yüzyıl önce Batı Avrupa'dan başlayıp tüm dünyada egemen hale gelene kadar yayılmış ve geçtiği yollarda ekolojik ve insani katliamlar yapmış olsa da, insanlık tarihinde gerçekten marjinal bir ekonomik örgütlenme biçimidir. Tabii istediğimiz sadece farklı bir ekonomi değil, zorbalık, eşitsizlik, israf yaratmayan ve yoksunlaştırmayan, daha iyi bir ekonomi.

Özgürlükçü komünizm böyle bir imkan yaratabilir, ama öncelikle bir itiraz yapmak gerekir: Sözde "komünist ülkelerin" hiçbirinin komünizme benzer bir tarafı yoktu. Hepsinin işçisi, müdürü, ücret sistemi olan sınıf sistemleri vardı. İşçilerin iş ve ürünler üzerine hiçbir sözü ya da hakkı yoktu. Bu yüzden bu ülkeler, ücretli emeğin kaldırıldığı demokratik bir toplumdaki ziyade kapitalizmi andırıyordu.

Benzer şekilde, bugün adları komünizmle anılan birçok insan, komünizmi kendi itirazlarıyla birlikte savunmuşlardır. Marx, Lenin ve takipçilerinin çoğu komünizmi alt ve üst aşamalarına ayırmış, devrim yayıldıkça ve proleter devlet küçüldükçe alt aşamadan üst aşamaya geçileceğini savunmuşlardır. Birçok Marksist bu alt aşamanın sosyalizm olduğunu düşünürler. Bu nedenle ana akım Marksist teori devrim-sonrası toplum meselesini ele aldığı anda, her seferinde vurgulanan komünizm öncesi alt aşamadır. Marx'ın bir geçiş dönemi olarak tanımladığı alt aşama, onu doğuran kapitalist toplumun bazı özelliklerini taşır. Örneğin bir kolektivist ücret sistemi içinde çalışmak zorunludur. Bu ücret sistemi emek karnesi ya da başka şekillerde olabilir. Bu yüzden de Marksist komünist ekonomik literatürün çoğu gerçekte komünizm değil kolektivist ekonomi hakkındadır. Marx külliyatından birkaç açıklayıcı yorum dışında üst aşama komünizm tartışması devrim sonrası işçi sınıfına bırakılmıştır.

Fakat özgürlükçü komünist ekonominin birkaç tanımlayıcı özelliği vardır:

- Devrimci işçi ve halk sınıflarının pratiğine dayanan bir ekonomi vaadi,
- Ücretli emek sistemini yok ederek, toplumun zenginliklerinden alınan pay ile emekle üretilen değer arasındaki bağı koparan bir ekonomi,
- İşçilerin ve toplum üyelerinin doğrudan demokrasiyle işleyen bir halk meclisinde birleşerek bütün ekonomiyi kolektif olarak kontrol ve idare etmesi,
- Ekonomiyi yöneten aracı otorite kurumlarının kaldırılmasıdır.

Özgürlükçü komünist ekonominin temel özellikleri, kuralcı ekonomiler ile karşılaştırıldığında onu güçsüz gösterebilir. Kuralcı ekonomiler, bazı temel değerlere dayanan kapitalizm-sonrası bir ekonomik sistem vizyonu çabasına girişir. Ancak fikirlerin ve vizyonun, somut pratikler ve mücadelelerle ilişkili olması gerekir. Tarihsel olarak, anarşist komünistler sınıfsız toplum meselesini ele almışlar, problemi somut olarak çözmek için mücadele içinde sıradan insanların liderliğini ve yenilikçiliğini kabul etmişler ve bu süreçten güçlenerek çıkmışlardır. Kuralcı ekonomi üzerine çalışmaların az olmasının nedeni kısmen, anarşizm ve özgürlükçü komünizm içinde somut pratiğe bağlılıktır.

Özgürlükçü komünist ekonomi kuralları, hem işçi ve halk sınıflarının mücadele içindeki deneyimlerine dayanır, hem de bu yoldaki stratejiyi içerir. En parlak düşünceler de zaten yoğun sınıf mücadelesinin

verildiği dönemlerde ortaya çıkmıştır. Kropotkin, Berkman, Bordiga, De Jaques, CNT ve Cafiero, hepsi de katıldıkları devrimci hareketlerin güçlü ve zayıf yanlarını tartışarak kuralcı ekonominin önemli meselelerini ele alırlar. Bu tartışmalara ulaşmak konusunda İngilizce konuşanların dünyası için tanınmış bir zorluk vardır. Özgürlükçü komünist gelenekte kuralcı ekonomilerin büyük çoğunluğu Slavca, Romence ve Doğu Asya dilleri konuşulan bölgelerden çıkmıştır. Yakın zamana kadar bu metinlerin çok azı çevrilmiştir. Birçoğunun baskısı yoktur ya da sadece kolay bulunamayan dergilerde yayınlanmıştır.

Bazıları, Bordiga gibi İngilizcede neredeyse hiç yoktur ve genelde sadece İtalyanca, Fransızca ve kısmen İspanyolca'dan okunabilir. Özgürlükçü komünizmin dünya çapında yeniden doğuşu yolunda bu metinlerin çalışılması, çevirisi ve tartışması önemlidir.

Ekonominin iki ana alanı vardır: nasıl üretildiği ve nasıl paylaşıldığı. Komünist paylaşımın nasıl işleyebileceği konusunda birkaç farklı alternatif önerildi. İnsanların genelde kabul ettiği yaklaşım, atölyelerden fabrikalara kadar meclis demokrasisi ile, bölgesel ve küresel düzeyde ise meclislerin federasyonu ile örgütlenmektir. Doğrudan demokratik meclisler, kimsenin kimseyi temsil etmediği demokratik organlardır. İşçiler ve toplum üyeleri bütün kararlarını doğrudan, açık toplantılarda alırlar. Halk meclislerinin ötesinde, işyerleri ve mahalleler arasındaki koordinasyonu komiteler ve temsilci heyetleri sağlar. Meclis, temsilcilere talimatlar verir ve temsilcinin meclisin iradesini uygulamasını bekler. Benzer şekilde, sınırlarını aşan temsilcilerin yetkileri anında geri alınabilir ve kararları meclisin onayına bağlıdır. Bunun tam olarak nasıl çalışacağı, temsilcilerin görevleri, vb. bence politik kararlardır ve en iyisini pratik belirler.

Neyin ne kadar üretileceğine karar vermek için mahalle meclisleri benzer şekilde yukarı doğru federe edilir. İşçiler nasıl çalışacaklarına karar verirken ilgili topluluklar atık ve kirlilik gibi konuları ele alarak en güvenli ve en adil nasıl üretileceğine karar verirler. Mevcut ekonominin içinde birçok değersiz endüstri ve ürün olmasının yanı sıra bazılarının nükleer silahlar gibi yok edici potansiyelleri olduğu için bu endüstrileri kolektifleştirmek yetmez, tasfiye edilmeleri gerekir. Ani yükselişler ve düşüşlerle örgütlenen, kar etmeye dayalı bir ekonomiyi, toplumun ihtiyaçlarını kullanıma dayalı olarak karşılayan bir ekonomiye dönüştürme süreci zaman alacaktır. İş sınıflarını yok etmek ve kötü işleri yeniden örgütleyerek adil paylaşmak gerekir. Toplumun ürettiklerinden faydalanmak için engeli olmayanlar en azından asgari miktarda emekle katkıda bulunmalıdır.

Paylaşımı ele alırsak, komünist ekonomik pratik ve düşünce içinde toplumun zenginliklerini paylaşmak için birkaç örgütlenme stratejisi önerilmiştir. Komünist ekonomik gelenek içerisinde iki ana çerçeve vardır: Planlı strateji ve kendiliğinden ortaya çıkan denilebilecek strateji. Teorilerin sayısı, mevcut düşüncedeki kutuplaşmaların sayısından azdır.

Planlı komünist ekonomi, genel olarak, paylaşımın halk meclislerinin federasyonu ile oluşturulan konseylerde yapılan üretim planına göre yapılmasını savunur. Bölgenin halkı düzenli olarak bir araya gelip hazırdaki malzeme ve emek miktarına göre ne üretileceğine karar verirken üretilenlerin paylaşılmasını bireylerin ve ailelerin ihtiyaçlarına göre düzenler (ücrete göre değil). Böyle bir komünist toplumda üretim iki faaliyet üzerine kurulur: insanların neyi ne kadar istediğini ölçmek ve bunları hem kolektif olarak, hem de sorumluluğu belli olacak biçimde üretmek.

Teknolojinin bugün geldiği seviye düşünüldüğünde insanların günlük tüketimini ölçmek çok basittir. Komünist bir toplumda, hem tüketim hem de üretim istatistiklerini otomatik olarak kaydetmek kolay olacaktır. Böylece neyin ne kadar gerektiğini tahmin edebilmek için tüketim örüntüleri (dönemsel ya da belli durumlarda gerçekleşen azalmalar ve çoğalmalar) hakkında anlık veri üretilebilir ve toplum, insanların istekleri için gereken kaynakları tahsis edebilir. Bu yolla kaynaklar durmadan değişen üreticilere demokratik olarak tahsis edilebilir.

Üretimin gelişmesini planlamak amacıyla, bilgi merkezlerinde çalışmalar yapılarak bu veriler bir araya getirilip istatistikler düzenlenebilir. Bu tip bilgi merkezleri yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde olabilir. En küçük yerel ölçekte, bilgi merkezleri yerel ihtiyaçları karşılamak için stok durumlarını ve üretim kapasitesini takip edebilir. Bölgesel bilgi merkezleri bu istatistikleri düzenleyerek bölge çapındaki durum tablosunu görebilir. Bunu görmenin bir yolu da bölgesel üretim birimlerinin stok durumlarını, üretim kapasitelerini ve ihtiyaçlarını anında izlemektir. Küresel bir bilgi merkezi benzer şekilde bölge-

sel istatistikleri düzenler. Bu küresel bilgi sistemi merkezsiz olarak birbirine bağlanabilir ve insanlara gereken her tür raporu sağlayabilir.

Bu, sadece günlük tüketim için üreteceğimiz anlamına gelmiyor. Komünizm, karı ve ekonomik eşitsizliği kaldırarak kapitalizmin aşırı-tüketici ihtiyaçları için yaratılan yapay ihtiyaçları tasfiye ederken, gelip geçici hevesler için değil, daha iyi bir dünya için arzumuzu yansıtan bir ekonomiyi ve toplumu inşa edebilmek isteriz. O zaman, toplumsal dönüşümle ilgili bu kararları ve güncel eğilimleri birbirine bağlayan bir mekanizmanın olması gerekir.

Kullanım tabloları, komün meclislerinde tartışılacak verileri sağlar ve meclisler bu verilere dayanarak, mevcut endüstrilere ve gelecekteki üretimi geliştirecek faaliyetle kaynakların nasıl tahsis edileceğine, yeni üretim birimlerinin kurulmasına ya da mevcut olanların büyütülmesine karar verir. Büyük olasılıkla yeni endüstriler ve ürünler yaratmak isteyen işçiler tekliflerini meclise sunarlar ve meclis eski emek ve malzeme kullanımı ile yenisi arasında karar verir. Bu kısmi planlama denebilecek süreçte, kaynaklar kolektif olarak tahsis edilirken düşünüp taşınır, tartışılır ve kolektifin önceliklerine dayalı bir plan oluşturulur. Bu plan yukarı doğru ilerlerken meclislerin federasyonunda tartışılır ve değiştirilir. Mevcut endüstriler ve ürünlerse günlük kullanıma uyum sağlayacak esnekliğe sahip olurlar. Buna benzeyen bir sosyal bütçeleme biçiminde komünün zenginliği halkın önerilerine göre tahsis edilir. Federasyonlar bu kararları koordine etmek için verileri paylaşır, önerileri gözden geçirir ve etkilenen toplulukların gözden geçirmeleri için gönderir.

Üretim çizelgeleri, doğrudan demokratik konseylerde belirlenen ve yukarı doğru federe edilen önceliklere dayanarak hazırlanır. Bu yolla ücretlere, fiyatlara ve sınıf eşitsizliğine dayanmayan birçok endüstrinin planları ve koordinasyonu yapılır. Neyin ne kadar üretileceğini belirleyen şey fiyat değil komünün öncelikleridir. Tüketim, ücrete değil ihtiyaca dayalıdır. Toplumsal üretimle ilgili kararlar kapitalizmin bireyci, ne-olursa-olsun-satılıyorsa-üret mantığıyla değil, bilinçli ve kolektif olacaktır. Kropotkin'in Ekmeğin Fethi 'de bahsettiği komünist belediyeler muhtemelen böyledir. Katılımcı ekonominin önerdiği entegre, küresel bir ekonomi için planlama konseyleri teoride komünist olacak şekilde değiştirilebilir.

Başka bir görüş, kendiliğinden ortaya çıkan ve uyum sağlayan bir ekonomiyi savunur. Komünist paylaşım hakkındaki bu görüş sevgilere güvenir ve toplumu birbirine bağımlı, yaşayan ve karmaşık bir organizma olarak görür. Bu görüşe teşvik eden iki kök sebep vardır. Birincisi burada bütün bir ekonomiyi başarılı, bilinçli ve net olarak planlama yeteneğimiz şüphelidir; ikincisi, komünist bir toplumda dinamik ve evrilen bir öz-planlama biçiminin hem savunucuları, hem de tarihsel öncülleri vardır. Macar ve İspanya devrimleri sırasında, halk ekonomiyi kendi eline alıp kar amaçlı üretimi kolektifleştirerek ortak kullanım amaçlı bir ekonomiye dönüştürmüş ve bazı durumlarda bunu çok kısa bir zamanda başarmıştır. Bu dönüşüm başlangıçta hiçbir birleşmiş planlama aygıtı olmadan gerçekleşmiştir. Bireylerin ve grupların sayısız inisiyatiflerinden evrilerken ortaya çıkan paylaşım, zamanla birlik olmuş, örgütlenmesi toplulukların ve savaşların yarattığı talepleri karşılamak için evrilmiştir. Burada söylenmek istenen, o dönemde örgütlülüğün olmadığı değil, iki modelin arasındaki farktır: biri yapısal ve tarihsel olarak açık görüşlü bir örgütlenme, yani kendiliğinden ortaya çıkan ve evrilen bir yapıyı ortaya çıkarabilecek bir örgütlenmedir; diğeri geniş çapta planlanmış, öngörülebilir ve oldukça durağan bir örgütlenmedir. Faaliyetlerini böyle programlara bağlı kalarak yönlendiren ve buna uygun koşullarda yaşayanlara sunacak çok az delil vardır. Birçok seviyede ortaya çıkan problemleri çözerken ortaya çıkan bir ekonomik faaliyeti ve dengeye ulaşabildiği anda bu faaliyetin kararlı duruma gelmesini anlayabiliyoruz. Maalesef bu tartışmalarda saklı kalan bir problem var; devrimci bir durumda dengenin nasıl sağlanacağı problemi, birçok açıdan, olası geleceklerin soyut modellerinden daha önemli bir problemdir. Elbette, sadece sağlam ve uyum sağlayan bir ekonomik biçimin ötesinde, (devrimci ve özgürlükçü) prensipler ve pratikler, çözümün bir parçasıdır.

Gelecekte ne isteyeceğimizi öngörme yeteneğimizi sorgulamanın haklı sebepler vardır. Kapitalizm altında arzular; yaratılır, değiştirilir ve sömürülür. Kar ortadan kalktığında ihtiyaçlar kolektif ve organik hale gelir. Yine de ihtiyaçlar sabit değildir ve tahmin edilemez. Bilakis, insanların yaşamı dalgalanmalar ve öngörülemez değişimlerle doludur. Üstelik kendi tüketimimiz ve arzularımız hakkındaki algılarımızın hatasız olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz. İnsanlar genellikle kendilerini yanlış nitelerler çünkü na-

sıl davrandıklarına göre değil, kendilerini nasıl görmek istediklerine göre düşünürler. Durumu politize edin ve milyonlarca insana geniletin ve işte karşınızda ben-yansımalarına dayalı bir ekonomiyi yaratırken görülen ciddi yapısal zayıflıklar. Cornelius Castoriadis 1960'lar ve 1970'lerde benzer itirazlarda bulunmuştur. Castoriadis benzer gerekçelerle sıkı planlamayı reddeder.

Bir plan, tüketim mallarının eksiksiz bir listesini ya da bunların hangi oranlarda üretilmesi gerektiğini nihai bir hedef olarak öneremez. Böylesi bir öneri iki nedenle demokratik olmaz: Birincisi bu önerini hiçbir zaman "ilgili gerçeklerin tüm bilgisine", yani herkesin tercihlerinin tüm bilgisine dayalı olamaz. İkinci, bu yöntem çoğunluğun azınlık üstünde gereksiz bir tiranlığa eşdeğer olacaktır. Nüfusun %40'ı belli bir maddeyi tüketmek istiyorsa, kalan %60'ın başka bir şeyi tercih etmesi bahanesiyle bundan mahrum bırakılmaları için bir gerekçe yoktur. Hiçbir tercih ya da zevk diğerinden daha mantıklı değildir. Dahası, tüketici istekleri çoğu zaman birbirleriyle uyumlu değildir. Bu konuda çoğunluk oylaması yapmak karne vermeye denk düşer ve bu problemi çözmenin en anlamsız yoludur. Bu yüzden planlama kararları belli maddelere değil, genel yaşam standardına (toplam tüketim hacmi) yöneliktir. Bu tüketimin içeriğine detaylı olarak girilmez.

Özgürlükçü Komünist Toplum

Böyle bir komünist toplumda üretim iki faaliyet üzerine kurulur: insanların neyi ne kadar istediğini ölçmek ve bunları hem kolektif olarak, hem de sorumluluğu belli olacak biçimde üretmek. Katılımcı ekonomi, bilinçli tahminler yoluyla insanların hangi ürünleri ne kadar arzuladıklarını ölçmeyi önerir. Fakat bu öneri, mevcut ürünlerin güncel kullanımını ve gelişimi birlikte ele alarak ekonominin hangi yöne gideceği konusunda karar alan kolektif yapılarda gerçekleşen diyaloga dayanır.

Mutlak ve değişmez biçimde kıt bulunan bazı ürünler için, gerçek ihtiyaçlara dayalı, adil bir sistem bulmamız gerekir. Bu gerekten acil bir sorundur ama yine birçok ekonomist bunu yok sayıyor çünkü mevcut durumdan devrimci topluma ve sonra devrim-sonrası topluma nasıl gideceğimizi ele almayan, gerçek pratiğe dayanmayan taslaklar yaratıyorlar. Mevcut üretimden toplumsal üretime geçiş süreci kısa vadede kıtlıklar yaratacaktır. Uzun vadede, kolektif bilgimizi kullanmak, en kötü işlerin makineleşmesi ve kapitalist ekonominin devasa parçası olan gereksiz üretimi (finans, ordu, hapishane, zengin eğlenceleri, vb.) ortadan kaldırmak, bütün dünyaya fazlasıyla yetecek kadar imkan sunacaktır. Aslında zaten bütün dünyayı fazlasıyla doyuracak kadar yiyecek üretiyoruz ama fiyatları yüksek tutmak için çoğunu yakıyoruz. Birçok anarşist komünist düşünür böyle gıdalar için karne kavramını öne sürer. Böyle bir pratik savaş zamanında kabul görmüştür ve bugün de organ nakli için kullanılan paylaşım yöntemidir.

Toplumsal devrim herkese yetecek kadar üretebildiği aşamaya geldiğinde, o zaman "herkese ihtiyacı kadar" ilkesi uygulanabilir ve endüstrisi daha gelişmiş ve verimli bölgeler doğal olarak bu aşamaya diğerlerine göre daha erken ulaşacaktır. Fakat toplamda bu aşamaya ulaşılan kadar eşit paylaşım sistemi, yani kişi başına eşit dağılım, sadece adil değil, zorunludur. Hastaların, yaşlıların, hamile ve yeni doğum yapmış kadınların ayrıca düşünülmesi gerektiğini söylemeye bile gerek yok...¹

Bu karne sistemi tabii ki aslan payının ve en iyi dilimlerin parti elitine gittiği, örneğin Sovyetler Birliği'ndeki karne sisteminden farklıdır. Mesela günümüzde organlarla ilgili, en çok ihtiyacı olan ve en uygun kişileri belirleyip sıraya koyan bir uluslararası kurum vardır. Organ naklinde organı kimin alacağı, fiyata, mesleğe ya da kişinin algılanan değerine göre değil, ihtiyaç ve uygunluğa göre belirlenmesi açısından komünist temelde gerçekleşir. Karne sisteminden kaçınmak için her şey yapılmalıdır ama yokluk zamanlarında adil tek çözümün bu olduğunu görmemiz gerekir.

Öte yandan, Berkman'ın komünist alternatifi olan "fazlalığın açık kullanımına" bakarsak, kirlilik ya da aynı malzemenin çelişki yaratan kullanımları gibi karar verilmesi gereken meselelerde toplumun nasıl tartışıp düzenleme yapacağı konusunu ele almadığını görürüz. Küresel kapitalist ekonominin herhangi bir yapı-sökümüne girişenler, dev boyutlardaki küresel eşitsizlik ve dünyanın büyük kesiminin engellenmiş gelişimi sorunlarıyla uğraşmayı göze almalıdır. Dünyanın bütün toplumlarının kapasitelerini bilinçli

¹ Alexander Berkman, ABC of Anarchism, chapter 12, 1929, http://www.lucyparsonspj.org/anarchism/berkman_abc_of_anarchism.html (28 Mayıs 2010'da ulaşıldı).

ve kolektif olarak geliştirecek ve (kapitalizmin, pazarlarını genişletmek ve karlarını artırmak için yarattığı sürdürülemez olan) mevcut yapıların yaratacağı ekolojik felaketlere çözüm bulacak bir yönteme ihtiyacımız var.

Bu kararları sadece halk meclisleri yoluyla alabiliriz. Fakat çözüm teknik değildir. Kirlilik konusundaki kavgaları çözümlmek için sadece ekonomik bir tasarım bulamayız. Yukarıdaki tartışmada çeşitli önerileri gündeme getirmek için bir öneri zaten var, ama politik meseleler için sadece toplulukların konseyleri içinde, politik süreçler olabilir. Herhangi bir değer belirlemek, keyfi olacağı gibi, sorunu da çözmez. Bunun yerine, topluluklar bir araya gelmeli, tartışmalı, anlaşmaya varmalı ve herkes için en iyi çözümü oluşturmalıdır. Yapılar, güç mücadelelerinde ve gücü ilgilendiren mücadelelerde arabuluculuk yapabilir ama bu yapılar çözümün sadece dış yüzüdür. Hiçbir garanti sağlamazlar ve böyle sorunlar nihayetinde durumun maddi, toplumsal ve tarihsel analizini gerektirir. Malumun ilanının, muğlak genellemelerin, boş şekilcilğin ötesinde bir değerlendirme için kaçınılmaz olarak daha çok deneyime, pratiğe ve denemeye ihtiyacımız var.

Bununla beraber kapitalizmden farklı olarak, “her zaman, ne istersek onu” yapabileceğimizin bir garantisi yoktur. Çeşitli planlama inisiyatifleri boyunca herhangi bir topluluk diğeriyle eşit konumda olacağı için, ilkeli olunması yönünde yapısal baskılar olacaktır. İleride bizi yakabilecek durumda olanları yakmak istemeyiz. Bugünden farklı olarak, bunu yapmak için finansal ya da politik bir çıkar olmayacaktır. Gerçek anlaşmazlıklar çıktığında, ve bunlar olacaktır, toplumsal mücadele bizim modellerimizin ve formüllerimizin ötesine geçecektir.

Ücret Sisteminin Eleştirisi

Fakat paylaşım net çizgiler çeker. Paylaşımında komünist ekonomiyi tanımlarken, ücretli iş sisteminin olmadığını, bireysel emeğin algılanan değeri yerine insani ihtiyaçlar ve maddi olanaklara dayalı olduğunu ve kapital birikiminin yerini insan ihtiyacı için üretimin aldığını gördük. Katılımcı Ekonomi'nin tüm özellikleriyle ortak olan kolektivist ekonomi ise, aslında insanları çeşitli ücret-düzenleri için çalışmaya zorlayan bir sistemdir. Kolektivist paylaşımın temelinde ücret olarak biriktirilen gelir vardır ve bu gelirin bireyin yaptığı işin algılanan değerine dayalıdır. Kolektivistler sosyalizm altında emeğin değerini çeşitli şekillerde tanımlamışlardır: üretim miktarı, çalışma saati, işin zorluğu ve çalışırken sarf edilen güç (katılımcı ekonomi), emeğin toplumsal değeri, vb.

Komünist ekonomi, kısmen devrimci toplumların deneyimlerine dayanarak, ücret sistemini reddeder. Rusya, Çin, Küba, Macaristan, Almanya, vb. deki devrimci deneyimler içinde tek bir şey görebiliyorsak, o da kapitalizmin, düşmanının içinden tekrar ortaya çıkabileceğidir. Sınıf ayrımları ve sınıf eşitsizlikleri, olası yönetici sınıfları için bir rampa görevi görür. Ücret sistemleri, “Proleter” devlet önerisi kadar olmasa da, kapital ve maddi güç birikimiyle yeni yönetici sınıfların oluşmasına ve ekonomik eşitsizliklere zemin sağlar. Bu temelde olumsuz bir itirazdır. Olumlu tarafında ise, komünist ekonomi, adaletsizliğin ve ücretli emeğin sürdürüldüğü ekonomilerde olmayan ek seçenekler ve imkanlar sunar. Komünizm, hem yapılan işlerde hem alınan karşılıkta ayrımları ortadan kaldırması sayesinde üretimde ve insanlar arasında tümüyle yeni ve temelden farklı toplumsal ilişkilerin kurulmasına yol açar. Temelde komünist olan bir paylaşım, toplumsal üretimin çıktılarını ve yapısını, bu üretimden faydalanan toplumun gerçek ve hayatı ihtiyaçlarına doğru yönelmeye zorlar. Komünizm, emek ve tüketim arasındaki bağları parçalayarak, toplumsal ihtiyaçlara ve insan arzularına dayalı alternatif bir yaşama ve çalışma şekli sunar.

Üstelik adil bir ücretin neye dayanarak yapılabileceğini sorgulamak yerinde olacaktır. Kapitalizm altında ücretler adil değildir. Ücret pazara bağlıdır, o kadar. Ama sosyalist ücretler emeğin belli bir değer algısına dayalıdır. Katılımcı ekonomide bu ücret “...toplumsal ürüne katılımda sarf edilen gayret ya da fedakarlıktır”.² Kaç saat çalıştığımız, ne kadar ürettiğiniz, üretime kattığınız değer gibi çeşitli kolektivist ücretler önerilmiştir. Fakat bunların hepsinde temel bir problem vardır; bunlar keyfi ve adaletsizdir.

² Michael Albert, *Life After Capitalism*, <http://www.zcommunications.org/zparecon/pareconlac.html> (30 Mayıs, 2010'da ulaşıldı).

Zamanımızda üretim büyük ölçüde toplumsaldır. Bireyin katkısını, o işin yapılmasını sağlayan diğer binlerce bireyin katkılarından ayırmak çok zordur. Basitçe, günümüz toplumunda toplumsal emek ve kapital o kadar iç içe geçmiştir ki, çoğu durumda bireyin katkısını diğerlerinin emeğinden ve o bireyin üretmesini sağlayan toplumsal kapitalden ayrı ölçmek imkansızdır. Kapitalizm bunu zaten denemez; sadece insanlara zorla kabul ettirilen miktarı öder. Sadece saatlere bakarsak, hepimiz biliyoruz ki bir kişinin çalıştığı saatler diğerinden farklı olabilir; ama aynı ücreti alırlar. Bazı insanlar doğasında yetersiz oldukları için onların yaptığı işin değeri adaletsiz olur. Diğerleri, fazla çaba sarf etmeden, sadece yeteneklerine dayanarak zengin olamamalıdır. Çaba ve fedakarlığa göre değerlendirme yaparsak, böyle bir sistem yine rastgele ve keyfi değerlendirmelere açık olur. Çalışma arkadaşlarının birbirlerinin işlerini değerlendirmesi ise iş yerindeki dedikodu ve iç çekişmeleri bugünkü rahatsızlık seviyesinin çok üstüne, ücretler üzerinde bir güç sistemine dönüştürür. Bir şeye değer biçmek tarafsız olamaz; güç yüküldür ve bir baskı aracıdır. Ücret, kapitalizm tarafından gerçek toplumsal emeği gizemlileştirmek için kullanılan bir baskı aracıdır. Katılımcı ekonomi ve kolektivistler, bu aracın kar-sistemiyle ilişkisi kesildiğinde bir adalet aracı olabileceğini düşünüyorlar.

Emeğe değer biçmenin zorluğu daha temel bir şeye işaret ediyor: Algılanan değere dayalı, zorunlu emeğe öncelik veren ve ödüllendiren bir ekonomi istemiyoruz. Hem zenginlikteki eşitsizliklerin tehlikesi, hem değer biçmenin yarattığı yıkıcı toplumsal baskı, emeğin değerinin tüketimden ayrı olduğu, daha özgürlükçü bir ekonomiye işaret eder. Geleneksel olarak bu düşünce “Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre”³ şeklinde özetlenmiştir.

Komünizme Doğru

Biz, bir hareket olarak, bir ahlaki bellek ya da günümüzün kitle mücadelelerinde model oluşturma rolünün ötesine geçmeliyiz. Özgürlükçü alternatif, pratiği doğrudan, içinde bulunduğumuz hareketlerin içinde inşa etmeye girişmeli, teorimiz pratiğimizle birlikte evrilmelidir. Kropotkin’le birlikte, günümüz toplumunda bazı komünist öğelerin zaten bulunduğunu gördük. Gilles Dauve da, komünist ekonomiye doğru bu dinamik ve tarihsel yaklaşıma, komünleştirme kavramıyla katkıda bulunmuştur.

Komünizm, iktidarı ele geçirdikten sonra pratiğe konulacak bir dizi önlem değildir. Bütün eski komünist hareketler toplumu durdurabildiler ama bu kitlesel duraklamadan bir şey çıkmasını beklemediler. Komünleştirme, tam tersine, malların dolaşımını karşılıksız yapar... tüm ayrımları ortadan kaldırmaya kalkışır.⁴

Günümüzde var olan komünizm, işlevsel olarak var olan komünizm anlamına gelmez. İşimiz komünizm adaları oluşturmak (ki bu mutlaka kapitalist ilişkileri yeniden oluşturur), ya da mevcut mücadelelerde komünizm örnekleri yaratmak değildir. Kapitalizm sadece zenginliklerden değil, insanların arasındaki ilişkilerden oluşur. Komünist bir ekonominin geliştirilmesindeki asıl mesele kitlesel mücadele içinde işçi sınıfının devrimci farkındalığını, komünleştirmeyi ve pratiklerini geliştirmesidir. Kapitalizmi yenmek, bir teori değil, mücadelelerimizin içinde tarihsel bir andır. Ve bunun için toplumsal ilişkiler, örgütlenme ve mücadele içindeki işçilerin farkındalığı gerekir.

Yaşanan Özgürlükçü Komünizm

Deneyimlerimiz İspanya devrimi gibi bölgesel ya da geçici deneyimlerle sınırlıdır: 1956 Macar işçi konyeleri, İsrail Kibbutizm, Makhnovchina döneminde Ukraynalı komünler; ve otonom Zapatista top-

³ “Herkesten” ifadesinin nasıl yorumlanacağı konusu tartışmalıdır. Bazı teorisyenler herhangi biçimde çalışmaya zorlanmadan herkesin toplumsal üretimden yararlanacağını savunurken, diğerleri buna erişmenin koşulunu toplumsal olarak gerekli görülen asgari emek olarak koyarlar (yapabildiğini varsayarak). İkincisi, İspanya Devrimi sırasında CNT içinde baskın olan geleneksel cevaptır. Bertrand Russell, Chomsky gibi ünlü teorisyenlerin savunduğu bu görüşe meylediyorum ve bu makalede bunu varsayıyorum.

⁴ Gilles Dauve, Eclipse and Re-Emergence of the Communist Movement, <http://libcom.org/library/eclipse-re-emergence-communist-movement> (18 Haziran 2010’da ulaşıldı).

lulukları, Arjantin'de 2001 ekonomik çöküşü sırasındaki fabrika işgalleri, Şili'de Allende hükümetinin kamulaştırmalarına karşı gelen işçiler gibi güncel özgürlükçü girişimler; ve açık kaynak kodlu yazılımlar, kütüphaneler, işgal evleri ve işgal edilip kolektifleştirilmiş sağlık ve eğitim gibi daha sınırlı uygulamalar. Paris Komününden beri hem özgürlükçü hem otoriter sosyalistler, devrimci dönemlerde yaşananlardan geleceğe dair öngörüler yapmışlardır. Bakunin ve Marx, Paris Komünü üzerine önemli ölçüde çalışmışlar ve o dönemin devrimci düşüncesinde yön değişikliğine neden olmuşlardır. Amacımız burada böyle bir çalışma yapmak değil ama bu faydalı tarihsel çalışmalarını kısmen tekrar edeceğiz. Bu deneyimler, devrim-sonrası toplum hakkında kesin yargılara varmaya yetmese de bazı genel sonuçlara varabiliriz. Anarşizmin tohumlarının bir eylem bütününde yaşandığını görmek, gelecekte bir toplumun bugünkü baskı ve sömürünün ötesine geçebileceğini kanıtlar.

Tüm dünyada süren köylü mücadelelerinde kolektif üretim ve paylaşımın örnekleri görülebilir. 1905 Rus Devrimi sırasında Gürcistan'da, anarşist komünist köylüler toprakları ele geçirmiş ve ücretsiz üretilenleri parasız paylaştıkları bir komün yaratmışlardır. Bir benzeri kısa süre sonra Ukrayna'da yaşanmış, köylü ve işçi konseyleri bölgede bir anarşist komünist ekonomi oluşturmuşlardır. Bu ekonomi, Bolşevik ordular bölgeyi kuşatıp yok edene kadar sürmüştür. Meksika devrimi sırasında Emiliano Zapata'nın direnişiyle örgütlenen ve ayaklanan yerli topluluklar da toprağın komün olarak kullanmışlardır. Yerli geleceğinin bir parçası olan toprağın komün olarak kullanılması, silahlanan halk tarafından yayılmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'da işçi sınıfı direnişleri patlamıştır. İşçiler ekonomik baskılara karşı bağımsız militan sendikalar, anarko-sendikalist USI ve işçi meclisleri ile birlikte mücadele ettiler. Direniş en üst seviyesine ulaştığında genel grevler, fabrika işgallerini ve komün tarzı üretimi onaylayan işçi meclislerine yol açtı ve bastırılana kadar devam etti. Örneğin demiryolları sendikası, İtalya'da 1919-1920 arasındaki dönemde militan ve anarşistlerin etkisindeki sendikalardan biriydi. Demiryolları sendikası işgalleri ve işçi meclislerini destekledi ve meclisleri ezme için gönderilen askerleri taşımayı reddetti. Sendika daha sonra bu direniş işgalden komünist üretime doğru genişletti.

Demiryolları sendikası İtalya'daki bütün işgalleri destekleyen bir pozisyona gelirken, demiryolu işçileri yük vagonlarıyla işgal fabrikaları arasında yakıt ve hammadde taşımaya başladı. Bu faaliyet sayesinde işçiler üretime devam edebildi.

1956'da Macaristan'da, Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Bloğu çapında işçi direnişleri ve SSCB baskısı devam ederken öğrencilerin ve gizli sol grupların başlattığı protestolar vahşice bastırılınca genel bir isyan dalgası yükseldi. İşçiler kısa süre içinde bir işçi meclisleri sistemi yaratarak ekonomiyi kolektif olarak idare etmeye başladılar, komünist partiyi fiilen feshettiler ve devrimin savunulması için askeri meclisler oluşturdular. İşçiler mücadeleyi askeri bir savaşın ötesine taşıdılar, üretimi durdurup ekonomiyi toplumun ihtiyaçları doğrultusunda çalıştırdılar. Devrimci durumlar belirsizlikler ve çelişkilerle dolu olsa da, Macaristan'da ayaklanan işçilerin üretimi ve paylaşımı yeniden örgütlediği deneyimlerde komünist ekonominin cevherini görebiliriz.

Köylüler ve tarım işçileri örgütlenerek şehirlerdeki işçilere yiyecek gönderdiler. Kolkhoz (devlet tarlaları) müdürlerini kovdular. Bazı bölgelerde toprağı tekrar dağıttılar, bazılarında ise kolektiflerin idaresini kendi ellerine aldılar.

İşçiler kolektif olarak idare edilen endüstrilerde üretmeye devam ederken paylaşım birçok yerde komünist temelde yürütülüyordu. Bunun temelinde mücadele içinde olan toplumun ihtiyaçları vardı. Bir ücret sistemi ya da bireylere katkılarının algılanan değerine göre pay veren bir sistem yoktu. O dönemde Observer 'dan bir yazıda:

Durumun inanılmaz yanı, genel grevin devam etmesine ve merkezden örgütlenen hiçbir endüstri olmamasına rağmen işçiler kendi belirledikleri ve destekledikleri amaçlar için temel hizmetleri ayakta tutuyorlar. Endüstri bölgelerinde işçi meclisleri yaşamsal gıda ve temel ihtiyaçların halka dağıtımını üstlendiler. Kömür madeni işçileri sadece elektriği ve Budapeşte ve diğer büyük şehirlerdeki hastanelere yetecek kadar kömürü günlük olarak çıkarıyorlar. Demiryolları işçileri trenleri onaylanan amaçlarla, onaylanan yerlere gidecek şekilde örgütleniyorlar. Bu tam olarak anarşi ortamında kendi kendine yeterlidir.

Demokratik işçi hareketinin yayılmasından korkan Stalinci ve kapitalist güçlerin birleşerek hareketi izole etmesiyle Macaristan'daki durum kısa kesildi ve sonunda Rus tankları Macaristan özgürlükçü deneyimini susturdu. İşçi meclisleri sisteminin doğrudan demokrasiyi sadece işyerinin ötesine taşıması halinde ücret sisteminin ve toplumun yönetiminin nasıl bitirileceği konusunda ancak tahmin yapabiliyoruz. Yine de tarih boyunca yinelenen bu deneyim, kolektif yönetilen ve ücret sistemi olmayan bir paylaşım ekonominin potansiyelini ve dağıtım sistemini yansıtır.

Tarih, başka birçok örnekle doludur. 60'lar ve 70'lerde İtalya'da işçi hareketleri ve toplumsal hareketler yükseldi ve mücadeleyi fabrika duvarlarının dışına taşıdılar. Kadın hareketi ve işçiler, işgal edilen binalarda ücretsiz hizmetler örgütlediler. Ulaşım ücreti grevlerinde sürücülerin dayanışma göstererek para almadığını ve bazı durumlarda (elli yıl önce) ulaşım işçilerin araçları halkın kullanımına sunduğunu gördük. Alanların işgal edilerek (squat) yeniden örgütlenip yeniden yaratılması deneyimleri Almanya, Hollanda, Avusturya, İtalya ve Fransa'da ve Avrupa'nın başka yerlerinde oldukça yaygındır. Ulaşım ücreti grevleri, gıdalara kolektif el konulması ve paylaşılması ve işgaller, devrimci durumlar dışındaki komün ekonomisi algısının sadece ilk bakışta görebileceğimiz örnekleridir.

1936'da köylülerin ve işçi sınıfının faşist darbeye karşı toplumsal direnişi ile yaratılan İspanya devrimi, derinlik ve genişlik açısından benzersiz bir özgürlükçü deneyime yol açtı. Bu karmaşık deneyimin çok derinine dalmadan da İspanya devriminin komünist ekonominin olanaklarını görebiliriz. İspanya ekonomisi ve hareketleri bu dönemde yüksek oranda bölgeseldi. Aynı şekilde devrimin ilerleyişi de bölgeler arasında hareketleri, hakim güçleri ve üretim kapasiteleri açısından farklılık gösterdi. Katalonya'da devletin devam etmesine izin verilirken Aragon'da anarşist militanlar ve köylü örgütlenmeleri devletin ve yerel yönetici sınıfın egemenliğini yok etti. İspanya'da birçok devrimci kolektife katılmış ve üzerine çalışmalar yapmış olan Gaston Leval, ücreti ve parayı kaldırarak emeğin değerini toplumsal paylaşımından ayıran kolektif ve komün deneyimlerini belgelendirmiştir. Burada uzunca bir alıntı yapmaya değer:

Fakat —ve özellikle Aragon'da— devletin egemen olmadığı yerlerde birçok özgün çözüm doğaçlama ile bulundu; ve “çok” derken abartmıyoruz çünkü her köy ve küçük bölge kendi çözümünü geliştirdi.

Başlangıçta, adaletsizliğin, toplumsal eşitsizliğin, zenginin yoksulu ezmesinin ve diğerlerinin yoksulluğu pahasına bazılarının refahının sembolü olan paranın kaldırılması dışında örtük bir anlaşma yoktu. Yüzyıllardır, paryaların çilesi nesilden nesile aktarıldığı zamanlardan beri, tüm sömürü araçlarının en büyüğü olarak ortaya çıkmıştır. Lanetli metale ve kağıt paraya karşı sıradan insanların öfkesi o kadar büyüktür ki devrimcilerin akıllarına koyduğu ilk ve en önemli şey onu ortadan kaldırmaktır.

Aragon'da sözlerini tuttular. Fakat her şeye rağmen “bol olanlardan istediği kadar” ilkesi ya da ekonomik terimlerle serbest tüketim uygulanmadı. Bol miktarda olan ürünlere, ki bu her köyde aynı ürün değildi, kontrolsüz erişimin olmamasına ek olarak ilk günlerden başlayarak gerekli hallerde üretim ve diğer işler düzenlenmişti. Çünkü devrim en başından beri çok önemli bir yaratıcı girişim olarak kabul ediliyordu. Özellikle kırsalda bir devrim cümbüşü yoktu. Olayları öngörüp kontrol etmenin gerekliliği ilk günden anlaşılıyordu.

Deneyimler mücadelenin pratiğine ve koşullarına göre değişiyordu. Örneğin Naval köyünde:

...Para yok, yerel para bile yok, karne yok. İlk günden itibaren serbest ama denetimli tüketim vardı. Gerekli olduğunda yerel özgürlükçü grubun danışmanlık yaptığı “Antifaşist komitede” herkesin söz hakkı vardı. Genel dağıtım için doğaçlama yaratılan kooperatif 1 den 100 e kadar numaralandırılmış kupon defterleri hazırladı ve verilen ürünleri ve talep edenin ismini günlük olarak işledi.

Muhasebe sistemi daha da basitleşti, aşırı tüketim ya da israf görülmedi. Bu sistem muhasebeci, yönetici ya da bürokrat olmak üzere eğitim görmemiş insanlar tarafından savaş koşullarında yaratıldı. Üstelik üretim ve paylaşım bağımsız bölgelerde yalıtılmış değildi; bu parasız komünist deneyler, faşizmle mücadele etmenin ve özgürlükçü komünizmi yaratmanın kolektif çabası içinde ekonomilerini koordine ve federe etme arayışına girdiler.

En azından dağıtım konusu olduğunda, hangi biçim ya da yöntemin benimsendiği fark etmeksizin örgütleyen bir inisiyatif her zaman bulunuyordu. Yüzlerce köyde, değişik boy ve renklerde libretas de consumo (tüketici kitapları) oluşturuldu. Stoklar ya da üretim azaldığında karne kullanmak gerektiği

için karne tabloları eklendi. Bunun başka bir nedeni de cepheye ve çoğu zaman durumun ciddiyetini kavrayamayan kentlere de gıda göndermenin gerekli olmasıydı.

İspanya'da kolektiflerin çoğu üretimi yeniden örgütledi, üretimi artırdı ve —işçilerin öz-örgütlülüğü ile— gerileyen ve sıkıntıdaki bir ekonomiyi yükselttiler. İşçiler kaosa sürüklenmek yerine öz-örgütlülüğün gücünü göstermiş ve sıradan insanların kara dayanan bir ekonomiyi görece kısa bir zamanda toplumsal ihtiyaçlara dayalı bir ekonomiye dönüştürme potansiyelini göstermiştir ve bütün bunları dışarıdan desteklenen vahşi bir savaş altında yapmışlardır.

Bu komünist ekonomiyi genişletme denemeleri politik durum nedeniyle sınırlandı. Devrimci işçi sınıfının devlet kurumlarını yok etmemesi kırılğan bir yapıya yol açtı. Bu durum, devletin ve kapitalin tekrar örgütlenmesine ve Stalinci komünist partinin devrimin kazanımlarını yok etmesine zaman tanıdı. Karşı-devrimin arifesinde Aragon köyleri deneyimlerini isyana katılan bölgelerin hepsine genişletmeye çalışıyorlardı. Stalinci ordular Barcelona'ya yürüdü, milis sistemine saldırdı ve daha öncesinde soldaki ve sağdaki düşmanlarının üzerinde halkın egemenliğini kurmayan devrimi somut bir şekilde bastırdı. Leval burada aşırı nettir. Özgürlükçü komünizmin temellerini ve yaratıcılığını pratiği üzerinden, teorisini de mücadeleden çıkarılan dersler üzerinden oraya koyar.

Ancak yine de şu sonuçları çıkartabiliriz: Anarşist kolektifler, belli açılardan bakıldığında üretimden daha büyük bir mesele olan paylaşım meselesini yenilikçi bir ruhla çözerek, çok yönlü bakışları ve pratik sağduyuları ile hayranlığımızı kazanırlar. Taban militanlarının kolektif yaratıcılığı, merkezi devlet örgütlenmesinin nasıl çözüleceğini bile bilemeyeceği sorunları çözmekte başarılı olmuştur. Buldukları pratik çözümler yetersiz kaldığında ya da bazı durumlarda çelişkiler yarattığında ve sağlam olmadığı görüldüğünde bu çelişkileri gidermek amacıyla geliştirmeler hızlıca yapılıyordu (sekiz ayda ya da bazı yerlerde daha kısa sürede yapısal kararlar alınmıştı). Kolektif geliştirmelerin birleştirici özelliği ve kararlılığı gittikçe artıyordu. Aynı dönemde resmi paranın geçerli olduğu bölgelerde, hükümet fiyatların yükselmesini engelleyemediği için ve spekülasyonlar gittikçe arttığı için peseta sürekli değer kaybediyordu.

Mücadele deneyimleri bize özgürlükçü komünist ekonominin bir taslağını çizer: Toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesi ve ekonominin dönüştürülmesi yoluyla ezilenlerin geliştirip kolektif işlettiği yeni bir dünya yaratmak. Bu ekonominin ete kemiğe büründüğünde nasıl işleyeceğini görmek için elimizdeki kısmi deneyimlerden ortaya çıkan bir komünizm teorisi gerekir.

Anarşist Kütüphane

Scott Nappalos
Anarşist Komünist Ekonominin Pratiği
2012

Anarşist Ekonomi Tartışmaları - 13, 14, 15, Meydan Gazetesi
Çeviri: Özgür Oktay

İngilizce Aslı: Ditching Class: The Praxis of Anarchist Communist Economics, The Accumulation of
Freedom: Writings on Anarchist Economics

tr.anarchistlibraries.net